

KATARZYNA ROMAN-RAWSKA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3851-3971>

Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk

JUSTYNA PISARSKA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1884-7125>

Uniwersytet Jagielloński

„WOJNA – TAK NAZWIEMY NASZĄ CÓRKĘ”. ROSYJSKOJĘZyczna POEZJA (POST)FEMINISTYCZNA PO 2022 ROKU

“WAR — THAT’S WHAT WE’LL CALL OUR DAUGHTER”. RUSSOPHONE (POST)FEMINIST POETRY AFTER 2022

The article aims to analyze and interpret the attitudes of three Russian-speaking feminist poets: Daria Serenko, Lolita Agamalova and Galina Rymbu, towards Russian aggression in Ukraine. We consider both their creative strategies and their life trajectories, assuming that the intertwining of artistic passions and practical goals was characteristic of the poets of this movement. The theoretical basis is Rita Felski’s thought on the “usage” of literature as a specific configuration of social knowledge. We also draw on Judith Butler’s thought to show how the poets frame war through their artistic and social stances, whom they give voice to, and the specificity of their (post)feminist writing in the face of armed conflict and violence. Keywords: Daria Serenko, Lolita Agamalova, Galina Rymbu, war, poetry, feminism

CELE I ZAŁOŻENIE ARTYKUŁU

Celem artykułu jest analiza i interpretacja postaw rosyjskojęzycznych poetek feministycznych zgromadzonych niegdyś wokół inicjatywy F-Pis’mo (Ф-Письмо) wobec rosyjskiej agresji w Ukrainie. Przyjrzymy się zarówno trajektoriom ich losów, jak i strategiom twórczym, wychodząc z założenia, że charakterystyczny dla poetek tego nurtu¹

¹ Zob. J. Pisarska, K. Roman-Rawska, „Wagina zniszczy to państwo”. *Praktyki oporu w działalności rosyjskiego feministyczno-poetyckiego kolektywu F-Pis’mo*, „Przegląd Rusycystyczny” 2022, nr 4, s. 190–205; K. Roman-Rawska, *Rosyjskojęzyczne kwiaty dobra. O poetkach feministycznych, które niosły światło*, „Mały Format” 2023, <https://malyformat.com/2023/11/rosyjskojezyczne-kwiaty-dobra-o-poetkach-feministkach-ktore-niosly-swiatlo/> (11.12.1014).

i ich twórczości od samego początku był splot artystycznych pasji i praktycznych celów. Podążając za myślą Rity Felski, ponownie „spożytkujemy” zaprezentowane teksty jako specyficzną konfigurację wiedzy społecznej², bez twierdzeń o jej koniecznym wpływie na rzeczywistość. Nawiązując także do myśli Judith Butler, przyjrzymy się, jak poprzez artystyczno-społeczne postawy poetki konstruuje opowieść o wojnie³, komu udzielają głosu i jaka jest specyfika ich (post)feministycznego pisania w obliczu konfliktu zbrojnego i przemocy, które programowo dekonstruowały i odrzucały jako członkinie kolektywu F-Pis’mo.

Z drugiej strony nasz artykuł można wpisać w tradycyjne dla badań nad literaturą rosyjską mapowanie postaw pisarskich wobec rosyjskich wojen czy rewolucji. Jedną z najbardziej widocznych polaryzacji takich postaw, co miało swoje przełożenie na twórczość literacką, nastąpiła na przykład po rewolucji październikowej. Część środowiska twórczego ówczesnej Rosji poparła przewrót (np. Władimir Majakowski czy Walerij Briusow z pobudek konformistycznych), część emigrowała w akcie sprzeciwu (m.in. Iwan Bunin, Zinaida Gippius), dając początek pierwszej fali emigracji, a jeszcze inni wybrali postawę tzw. emigracji wewnętrznej (np. Anna Achmatowa). Warto przypomnieć tu również same postawy twórcze, które stanowiły o oporze wobec rzeczywistości bez wtrącania się w politykę w sposób dosłowny (jak te Daniła Charmsa, Jewgienija Zamiatina, czy pisarzy nurtu satyrycznego np. Michaiła Zoszczenki itp.).

Żadna z bohaterek naszego artykułu nie poparła rosyjskiej agresji w Ukrainie, wyrażając w ten czy inny sposób sprzeciw wobec działań Federacji Rosyjskiej. Przypomnijmy, że to one jako jedne z nielicznych w rosyjskim polu literackim głośno mówiły o trwającej okupacji Krymu oraz wojnie w Donbasie jeszcze przed rozpoczęciem wojny w 2022 roku. Niemniej także ich postawy przyjęły różne wektory, spośród których chciałybyśmy przeanalizować trzy kluczowe, łącząc je z biografiami trzech poetek feministek. Są nimi: wymuszona emi-

² R. Felski, *Beyond Feminist Aesthetics: Feminist Literature and Social Change*, Harvard University Press, Cambridge MA 1989, teŝe: *Literatura w uŝyciu*, przeł. zespół tłumaczy ze specjalności przekładowej Instytutu Filologii Polskiej UAM, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2016; teŝe: *Urzeczenie: o sztuce i przywiązaniu*, przeł. A. Budnik, A. Waligóra, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2022.

³ J. Butler, *Ramy wojny: kiedy ŝycie godne jest oplakiwania?*, przeł. A. Czarnačka, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa: Teatr Dramatyczny m. st. Warszawy im. Gustawa Holoubka, Warszawa 2011.

gracja i aktywizm antywojenny Darii Sierienko, decyzja o pozostaniu w Rosji i eskapizm twórczy Lolity Agamałowej oraz długie milczenie i bezpośrednie doświadczenie wojny na emigracji w Ukrainie Galiny Rymbu.

RUCH: EMIGRACJA I AKTYWIZM

Daria Sierienko (1993) to rosyjska poetka feministyczna, aktywistka polityczna, autorka projektów na przecięciu sztuki partycypacyjnej i praktyk tekstualnych. Urodziła się w Chabarowsku (południowo-wschodni region azjatyckiej części Rosji). Potem wraz z rodziną zamieszkała w Omsku (jej ojciec był wojskowym), aż wreszcie wyjechała do Moskwy, aby studiować w Instytucie Literackim im. Gorkiego. Jak przyznała w jednym z wywiadów, połączenie literatury i aktywizmu jest dla niej naturalne⁴. Do wybuchu wojny Sierienko była związana z kolektywem F-Pis'mo. Na platformie Syg.ma publikowała głównie wiersze. Swego czasu Galina Rymbu nazwała je dokumentalnymi, a język poetki prostym, wręcz informacyjnym, który jednak opisuje absurdalną i dziwną rzeczywistość⁵. Sierienko pisze przede wszystkim o doświadczeniu kobiet, ich płciowej socjalizacji i przemocy. Ta stale obecna w jej wierszach świadomość płci rozwija się w krytykę języka przemocy, a opisywane doświadczenia opresji, podkreślają, że to co osobiste jest polityczne⁶. Jak na przykład w wierszach, które zamieściła na Facebooku 2 grudnia 2017 roku pod wspólnym tytułem *Пять фрагментов о домашнем насилии*⁷. W jednym z nich opowiada historię dziewczynki, która zbierała powybijane zęby swojej mamy i chowała je pod poduszkę:

⁴ Д. Серенко, „Я желаю пепла своему дому”. Фемактивистка Дарья Серенко против войны, „Сибир.Реалии”, <https://www.sibreal.org/a/ya-zhelayu-pepla-svoemu-domu-fem-aktivistka-darya-serenko-protiv-voyny/32540830.html> (10.11.2024).

⁵ Г. Рымбу, Дарья Серенко. Д-письмо, <https://syg.ma/@galina-1/daria-sierienko-d-pismo> (10.11.2024).

⁶ Jest to naczelne hasło rosyjskich poetek feministek. Pierwszy raz posłużyła się nim Carol Hanisch w 1969 roku w eseju *The Personal is Political*, w którym przekonywała, że sprawy uważane dotąd za osobiste, czyli przemoc seksualna czy chociażby podział prac domowych, ujawniają podział władzy związany z płcią.

⁷ Д. Серенко, 5 фрагментов о домашнем насилии, https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1556998807669414&id=100000779281759 (10.11.2024).

моя подруга рассказывала
что в детстве
зубы выпадали не только у нее самой
но и у ее мамы
пока мама плакала
девочка подбирала выбитый зуб
отмывала его от крови и прятала под подушку для зубной феи⁸.

W innym fragmencie suchym, pozbawionym emocji językiem poetka opisuje sytuację, gdy dzwoniącej na policję kobiecie odmówiono pomocy, co prawdopodobnie przyczyniło się do jej śmierci:

„женщина, звоните, когда будет труп”
но женщина не позвонила
[...]
инфоповод живет
от трех до пяти дней
не все люди
способны пережить этот срок⁹.

Wiersze Sierienko są niewątpliwie reakcją na wprowadzone w Rosji w lutym 2017 roku prawo dekryminalizujące przemoc domową¹⁰, co w konsekwencji doprowadziło do jej nasilenia. Od tamtej pory notuje się spadek liczby zgłoszeń takich przypadków, wynikający m.in. z tego, że powszechną praktyką policji stało się odmawianie ich przyjęcia.

Innym przykładem połączenia aktywizmu i praktyk tekstualnych u Sierienko jest wydana w 2021 roku książka *Девочки и институции*¹¹, w której autorka dzieli się doświadczeniem pracy w publicznych instytucjach kultury. Opisywany świat instrumentalizuje kobiety jako pracownice, narzucając im swoje nieprzejrzyste prawa. Skargi do departamentu, rozliczanie z działań, kwartalne premie, raporty i nagany to podstawa codziennej egzystencji w tym świecie. Tytułowe dziewczyny są tu najmniej istotnymi aktorkami, ale to one zapewniają trwanie systemu. Wchodzą z nim w złożone i często współzależne relacje: czasem się podporządkowują, czasem buntu-

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

¹⁰ W sytuacji, gdy przemoc domowa nie powoduje znacznych obrażeń ciała (takich jak złamanie kości lub wstrząs mózgu) i nie zdarza się częściej niż raz w roku, takie przypadki są kwalifikowane jako wykroczenie, za które grozi co najwyżej kara grzywny.

¹¹ Д. Серенко, *Девочки и институции*, No Kidding Press, Москва 2021.

ją, jedne odchodzą, inne wracają. W książce tej Sierienko demaskuje i rekonstruuje biurokratyczny język: za pomocą minimalnych przesunięć semantycznych i fonetycznych (np. „слияние” zestawia ze słowem „сияние”), uwalniając jego energię i potencjał¹².

8 lutego 2022 roku, czyli tuż przed wybuchem wojny w Ukrainie, Dasza Sierienko została skazana na piętnaście dni aresztu. Powodem był post zamieszczony w mediach społecznościowych, który zawierał zakazane w Rosji emblematy, nawiązujące do tzw. mądrego głosowania („Умное голосование”) — strategii promowanej przez „eksternistyczną” Fundację Aleksieja Nawalnego. Redakcja „F-Pism’a” natychmiast opublikowała list otwarty wspierający pisarkę. Pisano w nim m.in. o tym, że aktywistki i artystki nieustannie stają w obliczu absurdalnych zarzutów, a ich procesy nie mają nic wspólnego z prawem i sprawiedliwością¹³. Sierienko zwolniono z aresztu dokładnie 23 lutego 2022 roku, czyli dzień przed rosyjską agresją w Ukrainie, po czym poetka bezzwłocznie opuściła Rosję. Wyjechała do Gruzji.

Podobnie jak większość feministycznych poetek, Sierienko po ataku Rosji na Ukrainę skupiła się przede wszystkim na działalności aktywistycznej. Wraz z Ellą Rossman (historyczką gender) i Lelą Nordik (artystką) stanęła na czele FAO — Feministycznego Antywojennego Oporu (Феминистское Антивоенное Сопротивление, ФАС), który stał się jedną z najbardziej znanych i skutecznych rosyjskich inicjatyw antywojennych. Podstawowym celem FAO było zaangażowanie społeczności w protesty. W 2022 roku zorganizowano je w ponad sześćdziesięciu miastach w Rosji i trzydziestu krajach na całym świecie¹⁴. Przeprowadzono setki dużych i małych akcji. Powszechnie znany stał się tzw. cichy protest (#тихийпикет), podczas którego uczestnicy wychodzili na ulice z antywojennymi hasłami napisanymi na torbach lub innych elementach odzieży (w marcu 2022 roku w tej inicjatywie wzięło udział około 3000 osób). W ramach akcji „Kobiety w czerni”¹⁵ jej uczestniczki w każdy piątek wychodziły z domów ubrane w czarne

¹² А. Глазова, *Важная книга: „Девочки и институты” Дарьи Серенко*, <https://polka.academy/materials/818> (10.11.2024).

¹³ М. Бикбулатова, *Открытое письмо редакции журнала Ф-письмо в поддержку Дарьи Серенко*, <https://syg.ma/@mariia-bikbulatova/otkrytoie-pismo-riedaktsii-zhurnala-f-pismo-v-poddierzhku-dari-sierienko> (10.11.2024).

¹⁴ А. Серафимов, *„Женщины в гневе могут все, что угодно”: как устроен феминистский антивоенный протест*, <https://www.opendemocracy.net/ru/feministское-antivoennoe-soprotivlenie-serafimov/> (20.11.2024).

¹⁵ Po raz pierwszy inicjatywa ta została podjęta w czasie wojen czeczeńskich (1994–1996; 1999–2009).

stroje żałobne. Jedną z ważniejszych akcji protestacyjnych FAO był „Mariupol 5000” (od liczby zabitych). Polegała ona na zainstalowaniu w ponad czterdziestu rosyjskich miastach drewnianych, prowizorycznych krzyży na dziedzińcach budynków mieszkalnych. W ten sposób upamiętniono zabitych pod rosyjskim ostrzałem cywilów, których mieszkańcy Mariupola i innych ukraińskich miast byli zmuszeni pochować przed swoimi domami, na placach zabaw i w pobliżu szkół¹⁶. Ponadto w sieciach społecznościowych aktywistki rozpowszechniały wiersze antywojenne, zaczęto też wydawać antywojenną gazetę „Женская правда”, w której obok krzyżówek, przepisów kulinarnych i dowcipów znajdowały się materiały, pochodzące z niezależnych i zakazanych w Rosji mediów¹⁷. 27 stycznia 2023 roku rosyjskie Ministerstwo Sprawiedliwości dodało FAO do listy zagranicznych agentów. Natomiast 10 kwietnia 2023 roku gazeta „The Moscow Times” poinformowała, że władze rosyjskie wydały nakaz aresztowania Darii Sierienko¹⁸. Już w listopadzie tego samego roku BBC umieściło poetkę na liście 100 „inspirujących i wpływowych kobiet z całego świata”, doceniając tym samym jej feministyczny i antywojenny aktywizm¹⁹.

Ten ostatni nie pochłonął Darii Sierienko na tyle, aby na dobre porzuciła działalność poetycką. I choć jej poezja nie straciła feministycznej wymowy, to jednak tematyka wojenna wybija się na pierwszy plan. Stosunkowo szybko, bo już w lipcu 2022 roku, na platformie Syg.ma opublikowała osiem wierszy, nadający całości przewrotny tytuł *Стихи не о войне*²⁰. Wyrażając sprzeciw wobec działań wojennych Sierienko posługuje się mocnymi obrazami i symbolami. Jednym z nich jest zbiorowa mogiła, która według przepisów powinna być szeroka na 3 metry i głęboka na 2,3 metra. Tylko wtedy będzie w stanie pomieścić odpowiednią liczbę ciał:

¹⁶ К. Шубина, „Нет войне” в городской думе, кресты Мариуполя и женщины в черном. Как российские феминистки протестуют против войны в Украине, <https://www.currenttime.tv/a/feministki-protiv-voyny/31823483.html> (20.11.2024).

¹⁷ М. Константинова, Когда в бой идут одни женщины, <https://www.dw.com/ru/kogda-v-boj-idut-odni-zensiny-feministki-hotat-ostanovit-voynu/a-65718683> (20.11.2024).

¹⁸ Russia Issues Arrest Warrant for Exiled Feminist Poet Daria Serenko, „The Moscow Times”, <https://www.themoscowtimes.com/2024/04/10/russia-issues-arrest-warrant-for-exiled-feminist-poet-daria-Sierienko-a84792> (20.11.2024).

¹⁹ 100 women, „BBC News”, <https://www.bbc.com/pidgin/resources/idx-02d90-60e-15dc-426c-bfe0-86a6437e5234> (20.11.2024).

²⁰ Д. Серенко, Стихи не о войне, <https://syg.ma/@daria-sierienko/stikhi-nie-o-voinie> (20.11.2024).

„WOJNA — TAK NAZWIEMY NASZĄ CÓRKĘ”...

по нормативам
длина братской могилы
должна составлять 20 м
ширина 3 м
высота 2,3 м
[...]
разработка котлована для устройства братской могилы
подготовка котлована для захоронения тел (останков)
подготовка тел (останков) погибших для захоронения
раскладка первого ряда тел (останков) погибших в братских могилах
засыпка первого ряда тел (останков) погибших
раскладка второго ряда тел (останков) погибших в братских могилах
засыпка второго ряда тел (останков) погибших
засыпка братских могил²¹.

W innym z wierszy Sierienko rozprawia się z literą Z, która w Rosji stała się symbolem poparcia dla wojny, a dla świata — nową swastyką:

встаньте, дети, буквой „зет»
лучше буквы в мире нет:
нарисованная кровью
полусвастика побед²².

Wojna uwidacznia się nie tylko w obrazach i symbolach, ale także w bólu fizycznym:

а теперь ещё и война

которой по горло сыт
от которой живот болит
от которой в животе темнота
от которой больше нет живота²³.

Jednak najbardziej dramatycznym komentarzem wojennym poetki jest wiersz, w którym pokazuje ona, jak wojna pochłania człowieka, jak wdziera się do oczu, przenika codzienność, dostaje się do krwioobiegu, przenosi na córki, a potem zamieszkuje w naszych domach:

если красота в глазах смотрящего
то война в глазах
глаза отводящего
да и в любых глазах

²¹ Tamże.

²² Tamże.

²³ Tamże.

у войны — наши глаза
будто она
плоть от плоти
ноздря в ноздю
война donaшивает мое платье
и в каждом кармане у неё
по тяжёлому камню
война за нашим столом
как кровный родственник:
мы связаны узами крови
которую проливаем
«Война» — так мы назовем нашу дочь
отличное имя для девочки
будем кричать ей с балкона
„Война, домой!”
а она уже дома²⁴.

W grudniu 2023 roku rosyjskojęzyczne wydawnictwo Babel (Berlin) opublikowało książkę Sierienko *Я желаю пепла своему дому*²⁵. Jak zaznacza sama autorka, jest to tytuł prowokacyjny, bo mówi o miłości, ale jednocześnie nienawiści do ojczyzny — i o tym, jak te sprzeczne uczucia funkcjonują nierozzerwalnie w sercu bohaterki²⁶:

о, как я желаю пепла своему дому.
я почувствую тепло только тогда, когда он будет гореть. к такому костру
я пришла бы погреться, не сдерживая слез. я обрету свой дом, когда он бу-
дет в огне. я как животное, заклеянное раскаленной меткой: мой тлею-
щий дом всегда во мне. он отзовется ожогом.

мой дом поджег меня. нежность, с которой память замедляет мое горение,
невозможно вынести. нежный-нежный огонь, расплзающийся как лужа
крови. флаги, залитые кровью, — это единственные флаги, которые у меня
остались, они никак не хотят загораться и чадят, издавая черный запах чу-
ужой земли²⁷.

²⁴ Tamże. Wiersz ten został przetłumaczony przez Katarzynę Roman-Rawską w artykule opublikowanym na łamach „Małego Formatu”. Zob.: teŝe, *Rosyjskojęzyczne kwiaty dobra...*

²⁵ Д. Серенко, *Я желаю пепла своему дому*, Издательство книжного магазина „Бабель”, Берлин 2023. Książki można również posłuchać w wersji audio: przeczytała ją sama Daria Sierienko, a muzykę skomponowała członkini zespołu Pussy Riot, Alina Pietrowa.

²⁶ „Я желаю пепла своему дому”: публикуем фрагменты книги Дарья Серенко, „Центр Ф”, <https://syg.ma/@f-center/ia-zhielaiu-piepla-svoiemu-domu-publikuiem-fraghmienty-knighi-dari-sierienko> (03.09.2024).

²⁷ Д. Серенко, „Я желаю пепла своему дому”. Фемативистка Дарья Серенко против войны...

Rozmyte granice gatunkowe książki Sierienko odzwierciedlają pewną nebularność czasów, w którym żyjemy, gdy wszystko trzeba przemyśleć i przedefiniować²⁸. *Я желаю непла своему дому* jest niewątpliwie tekstem autofikcyjnym, opisującym kobiecie doświadczenia dyktatury, oporu, wojny, prześladowań i wreszcie emigracji. Jeden z bardziej zatrważających fragmentów²⁹ opowiada o powracających z wojny martwych mężczyznach, którzy kładą się do łóżek ze swoimi wciąż żywymi narzeczonymi i razem leżą w nich jak w grobach:

Мертвые синие женихи, вернувшись с войны, навсегда ложатся в кровати к своим невестам. Они лежат на чистых простынях, как в гробах, и женщины рядом с ними, еще живые, лежат, как в гробах, и все люди в каждой панельной многоэтажке лежат, как в гробах. В народе даже появилась поговорка «На войне и в домах как в гробах». Страшно стало жить, а умирать и того страшнее³⁰.

W wywiadzie udzielonym portalowi „Сибирь.Реалии” Sierienko przyznała, że *Я желаю непла своему дому* zaczęła pisać jeszcze w areszcie. Początkowo była to ucieczka od nudy, szybko jednak zdała sobie sprawę, że jest to sposób na zachowanie w pamięci wszystkich poprzedzających tę chwilę doświadczeń³¹. Jednak jej tekst nie rości sobie praw do reprezentowania wyjątkowego przeżycia. Jest jednym z wielu w kobiecej prozie obozowej i więziennej³², bo jak sama zauważa:

Свидетельств всегда должно быть как можно больше, потому что в будущее дойдут единицы текстов. И речь ведь идет даже не о каком-то признании. Каждый текст о терроре — это пущенная стрела, тонкая и хрупкая, чаще всего бьющая мимо или перехваченная в полете. В цель попадут единицы текстов, до чужих рук дойдут единицы текстов, это всегда про везение и череду обстоятельств. Надо использовать свои попытки для увеличения общих шансов³³.

²⁸ Informacja umieszczona na stronie wydawcy, <https://babelbooksberlin.com/products/> (30.09.2024).

²⁹ Fragment ten jako osobny wiersz na język angielski przetłumaczył Eugene Ostashevsky i opublikował go w „The New York Review”, <https://www.nybooks.com/articles/2022/11/03/the-bridegrooms-daria-serenko/> (27.11.2024).

³⁰ „Я желаю непла своему дому”: публикуем фрагменты книги Дарьи Серенко...

³¹ TAMŻE

³² Д. Серенко, „Я желаю непла своему дому”, „Meduza”, https://meduza.io/book_landing/2023/12/20/darya-serenko (24.11.2024).

³³ Tamże.

BEZRUCH: ROSJA I ESKAPIZM

Lolita Agamałowa (1997) urodziła się w Groznm. Mieszka i doktoryzuje się w Moskwie. Jej zainteresowania badawcze obejmują nowe feministyczne ontologie/epistemologie, studia utopijne, filozofie afektu. Dawniej była aktywistką ruchów lewicowych i lesbijsko-feministycznych. Uzyskała nominację do nagrody Arkadija Dragomoshczenki w 2019 roku. Przed rokiem 2022 eksplorowała nowy język opisu kobiecej i lesbijskiej cielesności, seksualności, w tym poszukiwała dróg rewolucji dla języka kobiecych pragnień, wcześniej uwiecznionych w klatce patriarchalnych struktur symbolicznych. Ponadto eksperymentowała z wątkami filozoficznymi wpłatanymi w treści literackie, także w ich zapisie łacińskim.

в саду фаллических регалий
в саду аддикций
ты знаешь, где главный цветок
распускается охуевшими письменами [...]

Lolita Agamałowa Dilige, et quod vis fac³⁴.

Agamałowa w swojej twórczości spajała to, co dyskursywne i cielesne, świat ulotnych pojęć i bolesnej materii, a to wszystko w ramach poszukiwań nowej społecznej utopii emancypacji kobiecych oraz heteronormatywnych ciał i ról. Jej poetycki projekt był subtelny w myśli i ostry w języku, co stanowiło o wyjątkowej dialektycznej poetyce tej twórczości. Miłość w jej poezji nigdy nie była wyłącznie uskrzydlającym i jasnym doświadczeniem duszy, ale też wyrazistym cielesnym, czasem przemocowym doznaniem.

[...]
как почти без швов твоё тело пересобралось
ведь я каждую ночь искала твои куски
я думала
об этих мужчинах что разнесли тебя на куски
об этих ублюдках что съели твои куски
о медных твоих костях
в обглоданном загнивающим мясе

³⁴ Л. Агамалова, *Латынь для лесбийского вокабуляра*, wstęp. opatrz. G. Rymbu, <https://syg.ma/@galina-1/lolita-aghamalova-latyn-dlia-lesbiiskogho-vokabuliara> (21.10.2024). Wiersz ten został przetłumaczony przez Katarzynę Roman-Rawską w artykule opublikowanym na łamach „Małego Formatu”. Zob.: tejże, *Rosyjskojęzyczne kwiaty dobra...*

„WOJNA — TAK NAZWIEMY NASZĄ CÓRKĘ”...

об этой кромешной страшной моей любви
забывая онтологические разделенности
забывая границы в переплетенных контурах
контуры не болели
мы входили в новый неуязвимый мир
и ебались так что замирало время
что матрицей становилось
розовое влагалище
новой утопии³⁵.

Po wydarzeniach lutego 2022 roku poetka zamilkła na około dwa lata. Jedynym medium komunikacji ze światem pozostał jej prowadzony pod pseudonimem kanał w Telegramie, w którym skupiała się wyłącznie na rozważaniach natury filozoficznej, gdzie zamieszczała fragmenty traktatów i pism filozofów opatrzone własnym komentarzem, ale bez poszukiwania związków z aktualnymi wydarzeniami politycznymi w Rosji. W tym czasie, a dokładnie w 2023 roku Sąd Najwyższy Federacji Rosyjskiej na wniosek tamtejszego Ministerstwa Sprawiedliwości zaklasyfikował Międzynarodowy Ruch LGBTQ+ jako ekstremistyczny, zakazując w Rosji jego propagandy, a co za tym idzie narażając przedstawicieli społeczności LGBT na represje i prześladowania za odmienną orientację seksualną. Lolita Agamałowa od lat jest zadeklarowaną lesbijką, a literackim świadectwem jej wyjścia z szafy był prowadzony i spisywany przez nią w formie urywanej poetyckiej prozy *Лесбийский дневник*. Opisana wyżej korekta prawna zmusiła ją do zamilknięcia także tutaj.

Niedługo po tym, w grudniu 2023 roku, rosyjski sąd wydał wyroki:

siedmiu lat kolonii karnej oraz pięciu i pół roku więzienia dla Artioma Kamardina i Jegora Sztowby. Obaj to rosyjscy poeci i aktywiści, aresztowani 25 września 2022 roku za recytację antywojennych wierszy podczas akcji „majakowskie odczyty” (Маяковские чтения) pod pomnikiem Władimira Majakowskiego na Placu Triumfalnym w Moskwie³⁶.

³⁵ Л. Агамалова, *Это вопрос политики*, <https://homintern.soy/posts/amatterRU.html> (22.11.2024). Wiersz ten został przetłumaczony przez Katarzynę Roman-Rawską i opublikowany na łamach „Małego Formatu”: L. Agamałowa, *To kwestia polityki*, „Mały Format”, <https://malyformat.com/2024/01/to-kwestia-polityki/> (22.11.2024).

³⁶ P. Sikora-Krizhevskaja, *„Cała Rosja to nasz Sade”. O poetach spod pomnika Majakowskiego*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich” 2024, vol. 64, nr 2, s. 283–292, <https://czasopisma.ltn.lodz.pl/Zagadnienia-Rodzajow-Literackich/article/view/2586/2358> (10.10.2024).

Były to jedne z pierwszych przejawów represji wobec literatów, którzy odważyli się zaprotestować przeciwko zarówno konkretnej, jak i abstrakcyjnej wojnie. Były to bowiem wystąpienia antywojenne w szerszym sensie, protesty dotyczyły rosyjskiej agresji w Ukrainie oraz wymierzone były w politykę Rosji, opartą na wojnie. Ta decyzja sądu dodatkowo sparaliżowała pisarską praktykę Agamałowej.

Dopiero we wrześniu 2024 roku poetka opublikowała cykl poetycki *Краткая история Зверя*³⁷ oraz kilka wierszy zebranych pod zbiorczym hasłem *Выйду на станции Б-га*³⁸. To wiersze z różnych lat, ale niewątpliwie zostały dobrane uważnie, aby nie wskazywać na żadną konkretną postawę polityczną czy społeczną. Poezja Agamałowej, zawsze nieco trudna w odbiorze i poruszająca się wokół pojęć filozoficznych, przez co stawiającą opór interpretacji, stała się jeszcze trudniejsza i gęstsza w warstwie symbolicznej. Już nie tyle opiera się zabiegom analitycznym, ile nie poddaje im się niemal w ogóle, uciekając w sensory pozarzeczywiste. Całkowitą nowością w twórczości poetki są bowiem częste odesłania do sfery mistyczno-religijnej, czego wcześniej w jej poezji nie było. W nowej odsłonie Agamałowa odrywa się od realnych wydarzeń i językowo eksploruje naturę przebudzonej Bestii, sięgając jednocześnie po motywy pochodzące z różnych religii.

Trudno interpretować jej poezję jako antywojenną czy komentującą rzeczywistość. Warto myśleć o obu cyklach jak o poezji atmosfery, czyli takiej, która komentuje wrażenia z nastroju, jaki wokół panuje. Jest w niej dużo mroku, pojawia się motyw śmierci, ironiczna obojętność, chaos, który miesza się z kosmosem:

пока Джибраиль четырьмя же своими крылами
[...]

И лежу на тебе держась четырьмя крылами
Штормовая Царэ
Я могу так стоять годами
все пятьсот девяносто шесть онисовых крыл
над тобой забросив ибо хаос chaosmos
ибо космос есть только остров
чужих могил:

о, глупец Гагарин! — на ладье покидая день
говорит наконец вождю: я Джибраиль аль-'адль

³⁷ Л. Агамалова, *КРАТКАЯ ИСТОРИЯ ЗВЕРЯ*, <https://syg.ma/@hyberpierre/lolita-agamalova-kratkaya-istoriya-zverya> (10.10.2024).

³⁸ Л. Агамалова, *ВЫЙДУ НА СТАНЦИИ Б-ГА*, <https://syg.ma/@hyberpierre/lolita-agamalova-vyydu-na-stancii-b-ga> (10.10.2024).

„WOJNA — TAK NAZWIEMY NASZĄ CÓRKĘ”...

я больше не Джибраиль, который есть мукаррабун
не мутазилит, ибо ведаю, что творю: и иду на мрак
я помню божественный мрак
и свою шахаду —
я свидетельствую: что я не буду лгать
я буду без сна и пищи изобретать
я свидетельствую об истине сотваренной
о наследстве царства которого еще нет
и за мой обет: кроме своей сужденной
пока дышу
ни на кого крыла я не возложу³⁹.

W tej na poły mitycznej opowieści Bestia rodzi się, by zawojować świat — trudno nie odnieść wrażenia, że jest to metaforyczny komentarz do zdarzeń w realnym świecie.

Dużo bliżej rzeczywistości pozostaje wiersz *Красный кавказский рэн* zamieszczony w cyklu *Выйду на станции Б-га*. To chaotyczny manifest postawy poetki, która odrzuca wszelkie skrajności politycznych deklaracji, w tym opozycyjnych migrantów i bohaterów, którzy zdecydowali się zostać w Rosji.

О любовные неудачники, ищущие оправданий!
Вам виноваты все: ФСИН-письмо, капитализм, само
желание, РФ и США, Европа и Африка, книги, родители,
необходимость „осечек”, — как говорят те, кто ни единожды не
смотрел в глаза одичалые возлюбившей возлюбленной
О тоска без оков. Нейросети-поэты. (Вы были бы хороши,
если не были бы одинаковы; пока ты несешь свою заученную хуйню
зет-поэт хотя бы чувствует.) О диссертации, которые превращают
машинку мышления в профанацию. Меня тошнит одинаково
от делезианцев и антиделезианцев;
от тупой эмиграции белой (и розовой) и гордецов,
которые „остаются”.

От всех, кто боится. Всех, кто всего боится. Кто боится
чего-нибудь недо-взять, опрокинув ненужное слово.
Грантик ебанный и местечко. Кто уезжает,
чтобы быть, как и дома, на четырех
ногах. И кто остается
молчать. Их исправит могила.

А я — свободная лесбиянка. Я станцюю лезгинку в Мире Идей
под дискошаром Блага⁴⁰.

³⁹ Л. Агамалова, *КРАТКАЯ ИСТОРИЯ ЗВЕРЯ...*

⁴⁰ Л. Агамалова, *ВЫЙДУ НА СТАНЦИИ Б-ГА...*

Jej wiersz to krzyk sprzeciwu wobec degradacji myśli i idei, popadania w ideowe skrajności, które niczego ostatecznie nie zmieniają. To typowy dla niej dialektyczny głos sprzeciwu wobec polaryzacji, rozwarstwiania się świata, w którym nie ma już spektrum postaw, a jedynie proste podziały na my–oni, wróg–przyjaciół. W manifestie tym Agamałowa odcina się od środowisk i towarzyszących im konwenansów, deklarując się jako „wolna lesbijka”, osobna, nieco wycofana, ale nie tracąca swoich wartości. W końcu, mimo odwagi tej deklaracji, poetka zdradza też, że jej eskapizm polega na wycofaniu się z politycznej rzeczywistości do świata myśli, filozofii, utopii i miłości, która może zrealizować to wszystko, o czym mowa. To gniewne wycofanie się z pułapki rzeczywistości, w której tchórzliwość zdaje się tak samo nieznośna jak odwaga:

Политика требует редукции, а я требую отмены закона противоречия
Ведь похуй, живем один раз? И больше не можем? Соску
грантов оставь, о боец психотропного фронта:
кроме любви и мысли по-прежнему
ничего не бывает⁴¹.

LETARG: UKRAINA I PODZIEMIE

Twarzą i inicjatorką kolektywu F-Pis'mo była poetka, literacka kuratorka Galina Rymbu (1990). Poświęcony sprawie Julii Cwietkowej poemat *Moja wagina*⁴² (*Моя вагина*, 2020) stał się kamieniem milowym rosyjskojęzycznego pisania feministycznego, zyskując ogólnosiwiatowy rozgłos. To także dzięki wydanej pod jej redakcją antologii *F-Letter. New Russian Feminist Poetry*⁴³ o współczesnych poetkach feministycznych zaczęto wspominać w obiegu światowym. W zbiorze tym pojawiły się także wiersze Darii Sierienko oraz Lolity Agamałowej. O znaczeniu i odczytaniu twórczości Rymbu z okresu feministycznego napisano już na tyle dużo, że pozwolimy sobie nie powtarzać dalej tych wątków.

Z naszego punktu widzenia ważne wydaje się, że od 2018 roku poetka mieszka we Lwowie, dokąd przeniosła się z powodów prywat-

⁴¹ Tamże.

⁴² Polski przekład autorstwa Anety Kamińskiej: <http://wakat.sdk.pl/moja-wagina/> (27.11.2024).

⁴³ G. Rymbu, E. Ostashevsky, A. Morse (red.), *F letter: new Russian feminist poetry*, przeł. E. Ostashevsky et. al, Common Era, Inc, New York 2020.

nych. Nigdy nie przyjęła pozycji pisarki emigracyjnej, która wyjechała z Rosji z pobudek politycznych, nie odcięła się od rosyjskojęzycznej przeszłości literackiej, z której wyrastała. Jednocześnie ważnym elementem jej biografii oraz twórczości było przywiązanie do koncepcji rosyjskojęzyczności a nie rosyjskości, co otwierało możliwości interpretowania literatury rosyjskiej w sposób bardziej inkluzywny, nie-etnocentryczny. Pierwsze rosyjskie bombardowania w lutym 2022 roku przeczekala wraz z rodziną i sąsiadami w piwnicach i schronach miejskich. Zamilkła na blisko dwa lata, ale w tym czasie pisała swój najważniejszy cykl poetycki tego okresu *Ślady (W zimną noc mieszkamy z jeżami i kretami w łonie ziemi)*⁴⁴ [*Следы (в стужённой ночи мы живём с ежами и кротами в лоне земли)*]. Rosyjska wojna w Ukrainie była dotkliwie namacalnym dowodem na to, że to, o czym mówiły i pisały rosyjskojęzyczne poetki środowiska F-Pis'mo nie było tylko modnym sloganem pisarek młodego pokolenia, ale realnym zagrożeniem egzystencjalnym. Kiedyś sprzeciwiała się rosyjskiemu imperializmowi, dążeniom Rosji do dominacji, także kulturowej w regionie, symbolicznemu triumfowi rosyjskiej prozy nad rosyjskojęzyczną poezją, teraz były zmuszone się z tym wszystkim zmierzyć w praktyce.

W *Śladach* Rymbu podejmuje kilka istotnych wątków, wśród których wyraźnie zmanifestowany został problem autoidentyfikacji podmiotu. Poetka pochodzi z rodziny mieszanej: jej matka była Ukrainką, która nie szukała związków z krajem przodków, zadomawiając się na rosyjskiej Syberii. Ojciec był Mołdawianinem, ale to pomieszanie korzeni nie zmieniło faktu, że w czasie wojny Rymbu pozostała rosyjskojęzyczną obywatelką Rosji, z rosyjskim paszportem. To w sposób szczególny wydobywało na pierwszy plan problem jej rosyjskości mimo deklarowanych antyimperialnych wartości. Poetka szczególnie dotkliwie odczuła wagę tego zagadnienia, kiedy groziła jej deportacja do Rosji, mimo że od lat mieszkała już w Ukrainie. Tej kwestii poświęconych jest kilka fragmentów omawianego cyklu:

*

идентичность — это окрик? то, чем другой может тебя окликнуть?
или шёпот — тайный, интимный, точный — где-то глубоко внутри, наедине
с собой?

⁴⁴ G. Rymbu, *Ślady (W zimną noc mieszkamy z jeżami i kretami w łonie ziemi)*, przeł. K. Roman-Rawska, „Mały Format”, <https://malyformat.com/2023/11/slady-zimna-noc-mieszkamy-jezami-kretami-lonie-ziemi/> (03.09.2024).

какое
может быть письмо этим шёпотом?⁴⁵

W tym wszystkim Rymbu nie stawia się jednak w roli ofiary skomplikowanych okoliczności, rosyjskiej przeszłości czy ukraińskiej teraźniejszości. W *Śladach* zarówno podmiotka, jak i inne występujące tam postaci są równymi sobie cywilnymi ofiarami wojny. Duża część poetyckich skrawków rzeczywistości dzieje się w podziemiu, które staje się schronieniem w czasie trwogi alarmów przeciwbombowych:

*

я пришла к любимому в подвал
сколько уже времени
он там лежит
[...]
не могу его вытащить
из-под земли
глажу по голове

говорю: не бойся, выходи
всё равно всё живёт
там столько мира!

сирень уже цветёт
сосед во дворе снова чинит машину
а мы с сыном
только что в мяч играли над твоей головой
[...]

любимый, проснись
выйди из-под земли
надо успеть подышать
до комендантского часа ещё целых три часа

Z jednej strony to dosłowne świadectwo wydarzeń z pierwszego roku wojny, z drugiej metafora poszukiwania schronienia w łonie ziemi, które wydaje się bezpiecznym miejscem na zimowy letarg, czas prze-

⁴⁵ Poetka nie opublikowała całości w języku rosyjskim. W przestrzeni Internetu znaleźć można jedynie fragmenty cyklu. Wolą Galiny Rymbu było, aby cały cykl ukazywał się w różnych językach, ale niekoniecznie po rosyjsku, zatem oryginał został przekazany redakcjom czasopism, które zdecydowały się opublikować przekłady. W tym przypadku jest to „Mały Format”. Fragmenty autorka zamieszczała na swoim Facebooku: <https://www.facebook.com/GalinaRymbu>. Wszystkie poniżej cytowane fragmenty pochodzą z tego źródła. Autorką polskiego przekładu jest Katarzyna Roman-Rawska.

„WOJNA — TAK NAZWIEMY NASZĄ CÓRKĘ”...

czekania mroźnych czasów. Pośród wydarzeń, do których autorka nawiązuje, są fragmenty o masowych grobach ukraińskich cywilów, którzy byli torturowani i zabijani przez rosyjskich żołnierzy w Iziu-mie. Pisarka odnosi się także do śmierci delfinów w Morzu Czarnym po działaniach rosyjskiej floty oraz do paniki lwa w kijowskim zoo:

*

когда раскалываются одновременно
ледяной шельф и многоэтажный дом,
сигналы тревоги идут даже в глубоководной
системе SOFAR — столетние
левиафаны друг другу
и мы —
сверх-гортанно
[...]

*

витувианский зверь, йод, дельфинья кровь
придумай мне имя-руину
ложное как гостеприимство

здесь костры из книг
и армии экраноборцев —
вдоль дорог, их ребенок общий
живыми веревками примотанный к многотелу
у него во рту — вторая пасть

они пьют только подземное
молоко

и я чувствую тоже из-под земли

как волнуется вода чёрного моря, её
красные очаги [...]

*

во время ракетной атаки на киев лев в зоопарке разбил себе лицо о прутья
клетки

он
испугался

— — —

сколько
ужаса в этой новости?

1) лев в зоопарке, в 21 веке

2) лев, и множественные другие животные в клетках в ловушке у этой войны,
сгоревшие заживо

3) у льва есть лицо

4) для многих людей оно обнаружилось только
сейчас, в этом акте

Cała opowieść cyklu autorstwa Rymbu przyjmuje charakter surrealistycznej obserwacji rzeczywistości zmienionej nie do poznania. Niektóre z metafor rezygnują z odsyłania do realnej rzeczywistości, jak ta, w której rosyjskie wojska przyjmują postać grzybopodobnych stworzeń żywiących się energią wstydu wysysaną z podziemia:

*

рассказ той, кто была там :

...вернувшись туда,
в городе я чувствовала только странных тварей,
криптосуществ, срывающих флаги, солдат
грибоподобных,
разрушающих источники электричества,
высасывающих наш стыд
из-под земли — как питание;

один раз иду и вижу —
вот они: рыскают группой, смеются, ищут
дымящиеся разломы в породе, возникшие от стыда,
и один из них робко
дал мне лапу, и дал мне
глоток воды...

Podobnie jest z fragmentem o ludziach żyjących w gigantycznych dyniach (nawiązanie do *Juvenilnego Morza* Andrieja Płatonowa) i piśzących na swoich ciałach, praktykujących „języki stygmatów”:

*

ещё рассказ (подруги из другого времени):

„какой ужас! Эти люди живут в гигантских тыквах
до сих пор,
носят одеяния
из грибов,
почти не говорят, вся
их деревня работает на их же отходах.

„WOJNA — TAK NAZWIEMY NASZĄ CÓRKĘ”...

ты
видела
их
петроглифы?

прямо на телах! языки-стигматы”

Galina Rymbu w twórczości okresu wojennego wyraźnie odchodzi od treści feministycznych w kierunku poszukiwań nowej utopii. Niektóre z wcześniejszych założeń jej feministycznej polityczności zdają się już nieaktualne w obliczu doświadczenia wojny. Jednym z nich jest niedopowiedziana wiara w sprawczą moc słowa poetyckiego. Stąd w *Śladach* pojawia się także refleksja o znaczeniu poetyckiego pisanie, które staje się już raczej przejawem indywidualnych doświadczeń niż zbiorowej świadomości:

*

станут ли буквы укрытиями? может ли
текст свежевырытый
оставить в живых? нет,

нет.

*

теперь,
каждую ночь, когда засыпаю в подвале,
представляю себе и представляю с собой
поэзию людей с плохими зубами
(в те моменты когда они
не стесняются улыбаться),
с дырочками на штанах и футболках,
поэзию „сомнительной ценности”, стыда и скованности,
влюблённости в тёплую еду и утопию,
в её устаревшие образы
невозможна не должна не может быть —
я пишу

*

что такое поэзия в настоящем?
ответь

1. ещё один
углеродный след?

2. кадр из фильма „прибытие”, прошедший усердную цветокоррекцию?

3. дрон, притворившийся зверем, его ритм?

4. все реки и горла земли, её
многонародие, правда все
языки и горла?

Cykl poetycki *Ślady* to przede wszystkim zapis tego, jakie piętno wywiera na autorce wojna, przeciwko której zawsze głośno występowała. I chociaż w obliczu bezradności wobec przemocy, z czasów ekstazy, awangardowego i rewolucyjnego zacierzawienia F-Pis’ma zostało w tej surrealistycznej poezji niewiele, to ślady feministycznego gniewu pozostają tu wciąż widoczne:

*

он поёт:

...в студеной ночи
мы живём с ежами и кротами
в лоне земли...

но взойдет солнце — вызовет кровь из пиявок
вернет обратно мужчин — в женские лица
взойдет солнце — чтобы мы могли очиститься
от своего появления и исчезновения
взойдет солнце чтобы я мог
снова быть дома и дерьмом своим нежным обкладывать материнскую могилу
взойдет солнце чтобы снова вышли из женщин мужчины
полупрозрачные так что видно их серебристые
кровеносные системы и как
пули по ним текут и путаются в сетях вен и как в сердцах их
великая мать вышивает черными и красными крестами
мир-рубашку

...в студеной ночи
мы живём с ежами и кротами
в лоне земли...

PODSUMOWANIE: (POST)FEMINISTYCZNE RAMY WOJNY

Po naturalnym wygaśnięciu inicjatywy F-Pis’ma minęło nieco czasu zanim środowisko feministyczne ponownie zaczęło skupiać się wokół jednego wspólnego przedsięwzięcia. Takie jednak, zatytułowane „Feminist Orgy Mafia”, powstało już w listopadzie 2022 roku jako fe-

ministyczno-queerowe czasopismo wirtualne ponownie publikowane na platformie Syg.ma. Od tamtej pory wychodzi regularnie, a wojna jest tam tematem najbardziej obecnym. Jednocześnie w oficjalnej oraz mainstreamowej rosyjskiej przestrzeni kulturowej obserwować można było tendencję podobną: to wojna odmieniana przez wszystkie przypadki, odnajdywana w wielkiej literaturze rosyjskiej zdominowała debatę o niej. Jednocześnie warto podkreślić, że konstruowanie ram opowiadania o wojnie w obu przypadkach było zupełnie inne. Oficjalna kultura rosyjska poprzez sięganie do stałego motywu wojny próbowała normalizować ją, jako stan zupełnie naturalny dla Rosji, dlatego tak obecny w jej kulturze. Uniwersalizowanie wojny miało jasny cel — przyzwyczaić społeczeństwo do zaistniałej sytuacji. Tymczasem poezja feministycznych autorek jest interwencyjna i zdaje się mówić, że zanim przejdziemy do uogólniających refleksji, trzeba najpierw zdekonstruować to, co dzieje się aktualnie. Trzeba o tym przypominać, a już na pewno nie zapominać. Poetki często zwracają uwagę, że język poetycki ma wiele narzędzi, by opowiedzieć o przeszłości, stąd opowieść o dawnych wojnach potrafi być piękna i urzekająca, ale bardzo nie lubi teraźniejszości, bo ona odziera język z dystansu, czyni go podległym, zależnym, krzykliwym, niezgrabnym. Dlatego ich zadaniem jest także poszukiwanie takiego języka poetyckiego dla teraźniejszości, który nie redukowalby przekazów do szybko znikających i zmieniających się komunikatów politycznych, choćby antywojennych, a co za tym idzie — najszlachetniejszych w wymiarze etycznym.

Feministyczna poezja czasów wojny stawia opór instrumentalizacji literatury, zaprzęganu jej w maszynę wojenną, pokazywaniu własnej słabości i tego, że sprzeciw, nawet słaby, ma realne znaczenie. Feministki ostrożnie przypominają też, że nie chodzi tylko o wojnę w Ukrainie, ale o wojnę w ogóle, wojnę, która jest narzędziem politycznym niedającym się uzgodnić z wartościami feministycznymi. Wojna pogłębia nierówności płci, zwiększa ryzyko gwałtu na kobietach, wpycha ludzi w ubóstwo, traumy, przemoc domową. To kobiety spłacają późniejsze długi tych zdarzeń, samotnie wychowując dzieci, znosząc przemoc domową, ale też powielając schematy matek i żon bohaterów. O tym wszystkim przypominają poetki i aktywistki feministyczne w Rosji. Tym samym wracają do swoich starych zadań, wśród których najważniejsze są demontaż patriarchy i rozkwit nowego języka, bo warto przypomnieć, że to dopiero poetki F-pis’ma podjęły się jako pierwsze misji rozmontowania rosyjskiego podmiotu imperialnego, deesencjalizacji i dekolonizacji tamtejszej lite-

ratury, czemu wyraz dała Rymbu w *Wielkiej literaturze rosyjskiej*⁴⁶ (*Великая русская литература*, 2020):

Нет, это не наша литература.

Для начала, наша — не русская.
Наша разная. Русскоязычная, билингвальная,
полилингвальная,
анархичная, нефаллоцентричная,
не патриотичная. ОНА ПРОТИВ
тухлого патриотизма и режимного государства
в принципе. Всегда была.
И не великая,
а ОТКРЫТАЯ.

Но
это
литература
будущего.

ЭТО

ЛИТЕРАТУРА

БУДУЩЕГО⁴⁷.

Praktyka społeczno-literacka rosyjskich poetek feministycznych nie ograniczała się jedynie do paranoicznej krytyki czy noszenia żałoby po czymś utraconym, była także nastawiona na wyobrażenie i wytworzenie innych możliwych systemów tekstowych i społecznych. W przypadku ich poezji pragmatyka nie dewastuje poetyki, dlatego w opozycyjnej literaturze rosyjskiej, która obecnie skupia się na własnych stratach i cierpieniu, im wciąż udaje się z jednej strony uniknąć pułapki nadmiernego interwencjonizmu, a z drugiej zbytniego skupienia się na sensach uniwersalnych. Jest to niezwykle istotne w obliczu trwającej wojny.

REFERENCES

Agalamowa, Lolita. "To kwestia polityki." Transl. Roman-Rawska, Katarzyna. *Mały Format*, <<https://malyformat.com/2024/01/to-kwestia-polityki/>>.

⁴⁶ G. Rymbu, *Wielka literatura rosyjska*, przeł. A. Kamińska, <http://wakat.sdk.pl/wielka-literatura-rosyjska/> (23.09.2024).

⁴⁷ Г. Рымбу, *Великая русская литература*, <https://stihi.ru/diary/nayablochko/2020-07-05> (21.10.2024).

- Butler, Judith. *Ramy wojny: kiedy życie godne jest oplakiwania?* Transl. Czarnacka, Agata. Warszawa: Instytut Wydawniczy Książka i Prasa: Teatr Dramatyczny m. st. Warszawy im. Gustawa Holoubka, 2011.
- Felski, Rita. *Beyond Feminist Aesthetics: Feminist Literature and Social Change*. Cambridge MA: Harvard University Press, 1989.
- Felski, Rita. *Literatura w użyciu*. Collective transl. Poznań: Wydawnictwo “Poznańskie Studia Polonistyczne,” 2016.
- Felski, Rita. *Urzeczenie: o sztuce i przywiązaniu*. Transl. Budnik, Agnieszka, Waligóra, Agnieszka. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2022.
- Pisarska, Justyna, Roman-Rawska, Katarzyna. “‘Wagina zniszczy to państwo’. Praktyki oporu w działalności rosyjskiego feministyczno-poetyckiego kolektywu F-Pis’mo.” *Przegląd Rusycystyczny*, 2022, nr 4: 190–205.
- Roman-Rawska, Katarzyna. “Rosyjskojęzyczne kwiaty dobra. O poetkach feministycznych, które niosły światło.” *Mały Format*, <<https://malyformat.com/2023/11/rosyjskojezyczne-kwiaty-dobra-o-poetkach-feministkach-ktore-niosly-swiatlo/>>.
- “Russia Issues Arrest Warrant for Exiled Feminist Poet Daria Serenko.” *The Moscow Times*, <<https://www.themoscowtimes.com/2024/04/10/russia-issues-arrest-warrant-for-exiled-feminist-poet-daria-Sierienko-a84792>>.
- Rymbu, Galina. “Moja wagina.” Transl. Kamińska, Aneta <<http://wakat.sdk.pl/moja-wagina/>>.
- Rymbu, Galina. “Ślady (W zimną noc mieszkamy z jeżami i kretami w łonie ziemi).” Transl. Roman-Rawska, Katarzyna. *Mały Format*, <<https://malyformat.com/2023/11/slady-zimna-noc-mieszkamy-jezami-kretami-lonie-ziemi/>>.
- Rymbu, Galina. “Wielka literatura rosyjska.” Transl. Kamińska, Aneta <<http://wakat.sdk.pl/wielka-literatura-rosyjska/>>.
- Rymbu, Galina, Ostashevsky, Eugene, Morse, Ainsley. (Eds.). *F-letter new Russian feminist poetry*. Transl. Ostashevsky, Eugene et. al. New York: Common Era, Inc, 2020.
- Serenko, Daria. “The Bridegrooms.” Transl. Ostashevsky, Eugene. *The New York Review*, <<https://www.nybooks.com/articles/2022/11/03/the-bridegrooms-daria-serenko/>>.
- Sikora-Krizhevskaya, Paulina. “‘Cała Rosja to nasz Sade’. O poetach spod pomnika Majakowskiego.” *Zagadnienia Rodzajów Literackich*, 2024, vol. 64, nr 2: 283–292 <<https://czasopisma.ltn.lodz.pl/Zagadnienia-Rodzajow-Literackich/article/view/2586/2358>>.
- Агамалова, Лолита. “ВЫЙДУ НА СТАНЦИИ Б-ГА” <<https://syg.ma/@hyberpierre/lolita-agamalova-vyydu-na-stancii-b-ga>>.
- Агамалова, Лолита. “КРАТКАЯ ИСТОРИЯ ЗВЕРЯ” <<https://syg.ma/@hyberpierre/lolita-agamalova-kratkaya-istoriya-zverya>>.
- Бикбулатова, Мария. “Открытое письмо редакции журнала Ф-письмо в поддержку Дарьи Серенко” <<https://syg.ma/@mariia-bikbulatova/otkrytoie-pismo-riedaktsii-zhurnala-f-pismo-v-poddierzhku-dari-sierienko>>.
- Глазова, Анна. “Важная книга: ‘Девочки и институции’ Дарьи Серенко” <<https://polka.academy/materials/818>>.
- Константинова, Мария. “Когда в бой идут одни женщины” <<https://www.dw.com/ru/kogda-v-boj-idut-odni-zensiny-feministki-hotat-ostanovit-vo-jnu/a-65718683>>.

- Рымбу, Галина. “Дарья Серенко. Д-письмо” <<https://syg.ma/@galina-1/daria-sierienko-d-pismo>>.
- Рымбу, Галина. “Великая русская литература” <<https://stihi.ru/diary/nayablocko/2020-07-05>>.
- Серафимов, Андрей. “Женщины в гневе могут все, что угодно’: как устроен феминистский антивоенный протест” <<https://www.opendemocracy.net/ru/feministское-antivoенное-soprotivlenie-serafimov/>>.
- Серенко, Дарья. “5 фрагментов о домашнем насилии” <https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1556998807669414&id=100000779281759>.
- Серенко, Дарья. *Девочки и институции*. Москва: No Kidding Press, 2021.
- Серенко, Дарья. “Стихи не о войне” <<https://syg.ma/@daria-sierienko/stikhi-nie-o-voinie>>.
- Серенко, Дарья. *Я желаю пепла своему дому*. Берлин: Издательство книжного магазина „Бабель”, 2023.
- Серенко, Дарья. “Я желаю пепла своему дому.” *Meduza*, <https://meduza.io/book_landing/2023/12/20/darya-serenko>.
- Серенко, Дарья. “Я желаю пепла своему дому’. Фемактивистка Дарья Серенко против войны.” *Сибир.Реалии*, <<https://www.sibreal.org/a/ya-zhelayu-pepla-svoemu-domu-fem-aktivistka-darya-serenko-protiv-voyny/32540830.html>>.
- Шубина, Катя. “Нет войне’ в городской думе, кресты Мариуполя и женщины в черном. Как российские феминистки протестуют против войны в Украине” <<https://www.currenttime.tv/a/feministki-protiv-voyny/31823483.html>>.
- “Я желаю пепла своему дому’: публикуем фрагменты книги Дарьи Серенко.” *Центр Ф*, <<https://syg.ma/@f-center/ia-zhielaiu-piepla-svoiemu-domu-publikuiem-fraghmienty-knighi-dari-sierienko>>.